

VÁLOGATÁS A RÉGI ÉS ÚJ DALOK 25

GYŰJTEMÉNYÉNEK VAKÁIBÓL

Tavaszi dalok első kötete, 2.

A tavasz kezdetének napján költötte.¹

Ki no Curajuki

袖ひちてむすびし水のこほれるを春立つけふの風やとくらむ²

szode hicsite
muszubisi mizu no
kóreru o
haru tacu kjó no
kaze ja tokuramu

Ingujjam ázott,
míg ittam forrás vizét,
mit most fagy köt meg.
Ma tavasz szele lebben:
jégfátylát tán lebontja?³

Tavaszi dalok második kötete, 71.

[Téma nélkül.]⁴

Ismeretlen költő

のこりなくちるぞめでたき桜花ありて世中はてのうければ

nokori naku
csiru zo medetaki
szakurabana
arite jo no naka
hate no ukereba

Szirmod mind le hull:
éppen ezért vagy csodás,
cseresznyevirág!
Hisz a mi éltünk hosszú.
Végül csak gyötrelem vár.⁵

Nyári dalok, 157.

[A Kanpjó korszakban a császárné által rendezett dalversenyen költötte.]⁶
Mibu no Tadamine

くるるかと思ればあけぬるなつのをあかずとやなく山郭公

kururu ka to
mireba akenuru
nacu no jo o
akaszu
akazu to ja naku
jamahototogiszu

Tán bealkonyult?
– gondolnám, s már megvirradt:
nyári éjjelen
virrasztván, mert túl rövid,
azért sírsz, hegyi kakuk?⁷

Őszi dalok első kötete, 207.

A Koreszada herceg⁸ házában rendezett költői verseny verse.
Tomonori

秋風にはつかりがねぞきこゆなるたがたまづさをかけてきつらむ

akikaze ni
hacukari ga ne zo
kikojunaru
ta ga tamazusza o
kakete kicuramu

Őszi szél szárnyán
első vadliba hangja
száll az ég felől.
Vajon kinek levelét
hozza el most e madár?⁹

Őszi dalok második kötete, 313.

Ugyanazon hónap¹⁰ utolsó napján költötte. Micune

道しらばたづねもゆかむもみちばをぬさとたむけて秋はいにけり

micsi siraba
tazune mo jukamu
momidzsiba o
nusza to tamukete
aki va inikeri

Hogyha ismerném
útját, utána mennék.
Színes levelek:
isteneknek áldozta,
s máris elillant az ősz.¹¹

Téli dalok, 341.

Év végén költötte.

Harumicsi no Curaki¹²

昨日といひけふとくらはしてあすかがは流れてはやき月日なりけり 27

kinó to ii
kjó to kurasite
Aszucagava
nagarete hajaki
cukihí narikeri

Mondjuk: tegnap volt.
Aztán élünk a mának.
Holnap-patakon¹³
mily sebesen folynak le
napok és a hónapok!

Az elválás dalai, 369.

Akkor költötte, amikor Fudzsiwara no Kijofut¹⁴ Ómi tartomány¹⁵ kormányzójává nevezték ki, és Szadatoki herceg¹⁶ házában búcsúlakomát rendeztek számára.

Ki no Tosizada¹⁷

けふわかれあすはあふみとおもへども夜やふけぬらむ袖のつゆけき

kjó vakare
aszu va ^{au mi}_{ómi} to
omoedomo
jo ja fukenuramu
szode no cujukeki

Bár ma elválunk,
holnap Találkozások
földjére lépsz, ám
– talán mert már mély az éj –
ruhám harmattól ázik.

Utazások dalai, 408.

Téma nélkül.

Ismeretlen költő

都いでて今日みかの原いづみ河かは風さむし衣かせ山

mijako idete
kjó Mika no hara
Izumigava
kavakaze szamusi
koromo Kaszejama

Várost elhagytam,
ma látom Mika-mezőt.
Mikor-folyót, vajh...?
Partján hideg szél mardos.
Add Kölcsön-hegy ruhádat!¹⁸

Szerelmes dalok első kötete, 469.

Téma nélkül.

Ismeretlen költő

郭公なくやさ月のあやめぐさあやめもしらぬこひもするかな

hototogiszu
naku ja szacuki no
ajamegusza
ajame mo siranu
koi mo szuru kana

Kakukkmadár sír
ötödhó¹⁹ éjjelén, és
kígyófű²⁰ zöldell...
Kínoz csak a szerelem,
nem is látok semmit sem.

Szerelmes dalok első kötete, 470.

[Téma nélkül.]

Szoszei szerzetes²¹

おとにのみきくの白露よるはおきてひるは思ひにあへずけぬべし

oto ni nomi
kiku no siracuju
joru va okite
hiru va omoi ni
aezu kenubesi

Hírből hallok csak
rólad, s szívem krizantém
virágán harmat:
éjjel ráül, s ha nap kel,
hevétől nyomban illan.²²

Szerelmes dalok első kötete, 495.

Téma nélkül.

Ismeretlen költő

思ひいづるときはの山のいはつつじいはねばこそあれこひしきもの
のを

omoiizuru
toki va
Tokiva no jama no
ivacucudzsi
ivaneba koszo are
koisiki mono o

Ha eszembe jutsz,
Örökzöld-hegy²³ szikláin
azálea,²⁴ oh,
az ám! Vágyom utánad,
épp, mert el nem mondhatom.

Szerelmes dalok harmadik kötete, 665.

Téma nélkül.

Kijohara no Fukajabu²⁵

みつしほの流れひるまをあひがたみみるめの浦によるをこそ
そまて 29

micu sio no
nagare ^{hiru ma} o
aigatami
^{mirume} no ura ni
^{miru me} joru o koszo mate

Nappal, apálykor
mederben látni mindent:
nem jutni hozzád.
Estét várja az alga,
mikor öblödbe úszhat.²⁶

Szerelmes dalok negyedik kötete, 679.

[Téma nélkül.]

Curajuki

いそのかみふるのなか道なかなかに見ずはこひしと思はましやは

Iszonokami
Furu no nakamici
nakanaka ni
mizu va koisi to
omovamasi ja va

Iszonokami:
Régi Hely közepén út...
Rég volt már nagyon.
Hogyha akkor nem látlak,
most vajon hiányoznál?²⁷

Szerelmes dalok negyedik kötete, 697.

[Téma nélkül.]

Curajuki

しきしまややまとははあらぬ唐衣ころもへずしてあふよしもがな

sikisima ja
Jamato ni va aranu
karakoromo
koro mo hezu site
au josi mogana

Szigetek sora:
Jamato földjén nem lelsz
kínai köntöst...
Kínálkozna bár módja,
hogy hamar találkozzunk!²⁸

Szerelmes dalok negyedik kötete, 699.

[Téma nélkül.]

Ismeretlen költő

三吉野のおほかはのへの藤波のなみにおもはばわがこひめやは

Mijosino no	Josino-folyam ²⁹
ókava no he no	partján lilaakácok
fudzsinami no	hullámfodra kel...
nami ni omovaba	Kelne szívemben a vágy,
va ga koime ja va	hogya nem szeretnék?

Szerelmes dalokötödik kötete, 790.

Amikor valaki, akivel szerették egymást, elmaradt, **Komacsi nővére**³⁰ egy megperzselt sáslevélre tűzte levelét ezzel a verssel:

時すぎてかれゆくをののあさぢには今は思ひぞたえずもえける

toki szugite	Tűnt boldog idő:
karejuku ono no	elhagyott száraz Mező
aszadzsi ni va	füve még most is
ima va omoi zo	szüntelen lánggal lobog,
taezu moekeru	árva szívemmel együtt. ³¹

Szerelmes dalok ötödik kötete, 822.

[Téma nélkül.]

Komacsi³²

あきかぜにあふたのみこそかなしけれわが身むなしくなりぬと思へば

akikaze ni	Tűnő őszi szél
au ^{ta no mi} koszo	föld termését szétfújja:
kanasikere	mily nagy fájdalom,
va ga mi munasiku	ha rá gondolok, éltem
narinu to omoeba	ily üres, gyámoltalan! ³³

Szerelmes dalok ötödik kötete, 828.

Téma nélkül.

Ismeretlen költő:

流れては妹背の山のなかにおつるよしのの河のよしや世中

31

nagarete va	Folyik az idő.
Imo-Sze no jama no	Nő-hegy s Férfi-hegy között
naka ni ocuru	zúg és morajlik
Josino no kava no	Josino-folyó vize:
josi ja jo no naka	jó, hát ilyen az élet. ³⁴

Bánat dalai, 846.

A fukakuszai császár halálának évfordulóján költötte.³⁵

Fun'ja no Jaszuhide

草ふかき霞の谷に影かくしてゐるひのくれしけふにやはあらぬ

kusza fukaki	Sűrű fű lepte,
kaszumi no tani ni	párás völgy homályába
kage kakusi	rejtőzött fénye,
teru hi no kuresi	ragyogó Napunk: tán nem
kjó ni ja va aranu	igaz, hogy leáldozott?

Vegyes témájú dalok első kötete, 879.

[Téma nélkül.]

Narihira³⁶

おほかたは月をもめでじこれぞこのつもれば人のおいとなるもの

ókata va	Gyakori, hogy a
cuki o mo mededzsi	holdban nem gyönyörködöm.
kore zo kono	Ez az, hisz ez az,
cumoreba hito no	mely ha sokszor körbejár,
oi to naru mono	elhozza öregségünk! ³⁷

Vegyes témájú dalok második kötete, 958.

Téma nélkül.

Ismeretlen költő

世にふれば事のはしげきくれ竹のうきふしごとに驚ぞなく

jo ni fureba
koto no ha sigeki
kuretake no
uki fusi goto ni
uguiszu
uku hizu zo naku

Éveim nyúlnak,
sűrű bambusz levele
oly sokat susog,
s minden görcsös gallya közt
poszáta bús dala szól.³⁸

Vegyes témájú dalok második kötete, 1000.

*Amikor egyszer verseket kértek tőle az Udvarból, **Isze**³⁹ elkészítette és felajánlotta azokat, a végére pedig ezt írta:*

山河のおとにのみきくももしきを身をはやながら見るよしもがな

jamagava no
oto ni nomi kiku
momosiki o
mi o
mi o hajanagara
miru josi mogana

Csak hegyi patak
csobogja a híreket;
száztermű Udvart
bárcsak buzgó, fiatal
énem láthatná megint!⁴⁰

Vegyes formájú dalok; Szatirikusdalok⁴¹, 1028.

[Téma nélkül.]

Dajka a Ki családból⁴²

ふじのねのならぬおもひにもえばもえ神だにけたぬむなしけぶりを

Fudzsi no ne no
naranu omoi ni
moeba moe
kami dani ketanu
munasikeburi o

Mint Fudzsi orma,
lánggal nem izzik szíved.
Izzon hát jobban!
Istenek sem fojtják el
vágyad hasztalan füstjét!⁴³

(Fordította: Fittler Áron)

Fontosabb felhasznált irodalom:

A klasszikus japán irodalom új nagysorozata 5. *Régi és új dalok gyűjteménye* (新日本古典文学大系 5『古今和歌集』). Iwanami Kiadó (岩波書店), Tokió, 1989

Szuzuki Hideo (鈴木日出男): *Kodai vakasi-ron* (『古代和歌史論』). Tokiói Egyetem (東京大学出版会), Tokió, 1990

Katagiri Jóicsi (片桐洋一): *Kokin vakasú zenhjósaku* 1–3. (『古今和歌集全評釈』上・中・下). Kódansa Kiadó (講談社), Tokió, 1998

Komacu Hideo (小松英雄): *Teinei ni jomu koten* (『丁寧に読む古典』). Kaszama Kiadó (笠間書院), Tokió, 2008

Szuzuki Hiroko (鈴木宏子): *Ócsó vaka no szózójoku – Kokinsú to Gendzsi monogatari* (『王朝和歌の想像力 古今集と源氏物語』). Kaszama Kiadó, Tokió, 2012

33

¹ A vakák keletkezési körülményeit a különböző antológiákban többnyire ehhez hasonló prózai bevezetőben (kotobagaki, 詞書) közlik. A holdnaptárban továbbá dátumra pontosan szerepel az egyes évszakai kezdete, az arisztokraták pedig ezt számon tartották, ezért szerepel itt pontos időmegjelölésként a tavasz kezdetének napja.

² A klasszikus japán versek eredeti szövegének forrása a japán vaka-költészet nagylexikona, a *Sinpen kokka taikan* (新編国歌大観) digitális változata (in.: 日本文学Web図書館, *Nihonbungaku Webtosokan*), a versek sorszáma ugyanazon forrás sorszámozását követi. A versek, tulajdonnevek és más japán kifejezések latin betűs átírása a magyar helyesírás szabályainak megfelelően történt, a személynevek japán névsorrendben (családnév, utónév) szerepelnek.

³ Curajuki egy tájkép (feltehetően egy hegyi forrás) nyártól tavaszig tartó változását írja le, a vakában ugyanakkor olyan többértelmű szavakat használ, amelyek az első egységben (sorban) található ingujjal összekapcsolódva (engo) egy ruhával vagy annak készítésével kapcsolatos fogalomsort alkotnak. A „muszubisi” (muszubu) jelenti azt, hogy ‘kézzel vezet mer’ (掬ふ), illetve ‘megköt’ (結ぶ), a „tacu” szónak ‘áll’, ‘elindul’ (立つ, itt: ‘kezdődik’) és ‘vág’, ‘szab’ (裁つ), a „toku” (解く) szónak pedig ‘felolvaszt’ és ‘kiold’, ‘kibont’ (pl. a ruha madzagját) jelentése is van. A fordításban ezt igyekeztünk érzékeltetni a cselekvések és történések ruhával vagy annak készítésével kapcsolatos kifejezésekkel („megköt”, „lebben”, „fátylát”) való megjelenítése által.

⁴ A *Téma nélkül* (*dai sirazu*, 題しらず) megjelölés azt jelenti, hogy a keletkezés körülményei nem ismertek, vagy azok ismerete nem szükséges a vers értelmezéséhez, megértéséhez. Szögletes zárójellel továbbá azokat a prózai bevezetőket jelöltük, amelyek több egymás után következő vers előtt szerepelnek, költők neve esetében több egymás után következő vers azonos szerzőjére utal a jelölés, azaz az adott verseskötetben nem közvetlenül az idézett vers előtt állnak. Az eredeti szövegben ugyanis az ugyanott vagy ugyanakkor keletkezett, illetve ugyanazon költő egymás után következő versei előtt általában csak az első költemény elé írták ki a prózai bevezetőt, illetve a költő nevét.

⁵ A halvány rózsaszín virágú japáncseresznye a *Régi és új dalok gyűjteménye* óta a japán költészet (és a japán kultúra) legjellegzetesebb virága. Páratlan szépségű, virágzása a tavasz fénypontját jelenti. Virágzásának ideje azonban rendkívül rövid (gyakran alig több, mint egy hét), ezért a világ mulandóságával kapcsolódott össze, és a legkülönfélébb módon foglalták versbe. Ebben a vakában a költő éppen a cseresznyevirágok rövidéletűségét dicséri, sőt kissé irigyló is, velük ellentétben ugyanis az ember a megélt hosszú évek alatt jobban átéli a mulandóság szomorúságát és több szenvedés részese lesz, mint a gyorsan lehellő cseresznyeszirmok. (Hasonló gondolatot fogalmaz meg a 958. számú vers is.)

⁶ A Kanpjó (寛平) korszak a 889 és 898 közötti időszak a japán időszámítás szerint. A császárné itt Uda császár anyja, Hansi hercegnő (Hansi dzsoó, 班子女王), jelen költői versenyt azonban feltehetően Uda császár rendezte.

⁷ Az itt szereplő kakukk nem a nálunk ismert fajta, hanem a Cuculus poliocephalus nevű éles hangú madár, amely a klasszikus japán költészetben a nyári éjjel egyik meghatározó tájeleme, és jelen vershez hasonlóan gyakran a rövid nyári éjszakákkal kapcsolatos vakákban szerepel. A költemény negyedik egységében továbbá egy többértelmű kifejezést találunk: „akaszu” (‘virraszt’, 明かす) és „akazu” (‘nem telik be vmivel’, ‘nem elég vmi’, 飽かず). (A zöngés és zöngétlen hangok különbségét ebben a korban nem jelölték a kana szótagírásban, ezért leírva a két szó azonos alakúnak számított.)

⁸是貞親王(?–903). Kókó császár (光孝天皇, uralk. 884–887) fia, Uda császár bátyja.

⁹A vadlibák gyakran szerepelnek a tavaszi és az őszi vakákban. Japánba ősszel érkeznek és tavasszal távoznak onnan. Jelen vers *A korai Han-dinasztia története (Hansu, 漢書)* című kínai történeti munkában található Szu Vu (蘇武) történetében olvasható anekdotán alapul. A történet szerint a császár elküldte Szu Vu nevű alattvalóját egy másik tartományba, ám az sokáig nem tért haza, mert elfogták. Ekkor egy másik alattvalóját küldte el, hogy tudakozódjon felőle, ő azonban nem akarta elmondani, hogy Szu Vut elfogták, ezért azt mondta, meghalt. A császár viszont tudta, hogy Szu Vu az év őszén egy vadlúddal levelet küldött, amely pedig annak bizonyosága, hogy életben van.

¹⁰Az előző, 312. számú vers prózai bevezetőjében található kilencedik hónapra utal vissza. A holdnaptár szerinti kilencedik hónap nagyjából a Gergely-naptár szerinti október. A holdnaptár évszakefelosztása alapján az őszi utolsó hónapja.

¹¹Utazás alkalmával szokás volt az isteneknek apró, textilből vagy papírból készült áldozatot (nusza, 幣) hintve felajánlani és imádkozni, hogy biztonságos legyen az út. Itt a megszemélyesített ősz a lehullott színes leveleket ajánlja fel áldozatként, mielőtt „elutazik”. Jelen vaka az őszi versek utolsó darabja, amely kifejezi a költő ősz elmúlása feletti megindultságát.

¹²春道列樹 (?–920). Ezzel a verssel együtt három vakája szerepel a *Régi és új dalok gyűjteményében*.

¹³Aszukagava (明日香川 vagy 飛鳥川). A mai Nara megyében található patak, dalpárna. Neve magában foglalja a 'holnap' (aszu, 明日) szót.

¹⁴藤原清生. Kiséte ismeretlen.

¹⁵近江. A mai Siga megye. Kelet felől szomszédos az akkori fővárossal, Heiankjóval, a mai Kiotóval. A versben többértelmű kifejezéseként magában foglalja az (akkori helyesírás és kiejtés szerint) azonos alakú, 'találkozik' jelentésű „au” (逢ふ vagy 会ふ) szót.

¹⁶貞辰親王 (874–929). Szeiva császár (清和天皇, uralk. 858–876) fia.

¹⁷紀利貞 (?–881). Ezzel a verssel együtt négy vakája szerepel a *Régi és új dalok gyűjteményében*.

¹⁸Jelen vers egy Heiankjóból az attól déli irányba található Nara felé (más feltételezések szerint Narából Heiankjó felé) tett út beszélő nevű dalpárnáira épül. A város az eredeti szövegben a főváros (mijako, 都), azaz amennyiben a vers 794 előtt keletkezett, Narát, amennyiben utána, Heiankjót jelöli. A Mika-mező (Mika no hara, 瓶原) és az Izumi-folyó (Izumigava, 泉川, mai nevén Kizu-folyó (木津川)) a mai Kiotó megye déli részén található, nagyjából 35–40 km-re Kiotó várostól. Előbbi neve a 'lát' jelentésű szó tövét (mi, 見), utóbbi a 'mikor láttam' jelentésű szókapcsolatot (icu mi, いつ見) foglalja magában. Az utolsó egységben szereplő Kasze-hegy (Kaszejama, 鹿背山) ugyanitt található, neve az 'add kölcsön' (kasze, 貸せ) szót foglalja magában.

¹⁹A kakukkról ld. a 7. jegyzetet. Ötödik a holdnaptár szerinti ötödik hónap, amely nagyjából a Gergely-naptár szerinti júniusnak felel meg.

²⁰A holdnaptár szerinti ötödik hónap egyik jellegzetes növénye, az orvosi kálmos (a klasszikus japán eredetiben ajamegusza (菖蒲草), magyar népi elnevezése kígyófü). Japánban az ötödik hó ötödikén rendezett ünnepen a házak ereszére tűzték az ártó szellemek elűzése érdekében. Jelen vaka természeti képe továbbá bevezető (dzsokotoba), amely egy azonos hangzású szó ismétlésével kapcsolódik a költemény lelkiállapotot megjelenítő második feléhez (a 4–5. egységhez), ezt a fordításban is igyekeztünk tükrözni a „ki” hangsor ismétlésével a 3–4. sor elején.

²¹Szoszei hósi (素性法師, 9–10. század). Hendzsó főszerzetes fia. A *Régi és új dalok gyűjteményének* jelentős alakja, a 7–10. század harminchat legjelentősebbnek tartott költője, a harminchat költőóriás (szandzsúrokkaszen, 三十六歌仙) egyike.

²²Jelen versben több többértelmű kifejezés (kakekotoba és engo) segítségével párhuzamosan fejez ki a költő egy természeti képet és egy lelkiállapotot, emberi érzést. A „kiku” (聞く, 'hall'; 菊, 'kri-zantém'), az „oki-” (起き, 'felkel', 'ébred van'; 置き, (a harmat) 'lecsapódik' egyik alakja) többértelműsége és az „omoto(h)i” (思ひ, 'érez', 'gondolat') szóban lévő „hi” (陽, Nap) segítségével kerül kifejezésre egy harmatos krizantém képe, illetve egy kezdődő szerelmi epikedés érzése. A fordításban ezt a természeti kép hangsúlyozásával és az érzelmeket megjelenítő oldalra való rejtett utalással igyekeztünk visszaadni. Továbbá furcsának tűnhet, hogy egy szerzetes szerelmes verset költ, ez a vaka azonban – a *Régi és új dalok gyűjteményének* több más költeményéhez hasonlóan – szerepvers, tehát nem Szoszei személyes érzéseinek, élményeinek alapul.

- ²³ Tokiva no jama (常盤の山). A mai Kiotó város nyugati részén található domb, nevéből adódóan a változatlanság jelképe, és gyakran kerül ellentétbe a költészetben az évszakok múlásával, változásával. Ebben a versben többértelmű kifejezéssel kapcsolódik a vers második és harmadik egységéhez: a „Tokiva” magában foglalja az ’idő’ jelentésű „toki” (時) szót (itt magyarul az ’amikor’ vonatkozó névmásnak felel meg).
- ²⁴ Az azálea igen ritkán szerepel a korabeli japán költészetben, a kevés példa között azonban a legtöbb az azálea bíborszínű virága után a bíborszínű ruhát viselő kedves alakját juttatja a lírai én eszébe. Ebben a versben elsősorban a negyedik és ötödik egységben megfogalmazott érzéseket vezeti be az „ivaneba” (’mert el nem mondhatom’) kifejezéssel részben azonos hangzású „ivacucudzi” (岩躑躅, sziklai azálea) szóval, a korabeli példák alapján azonban feltételezhetjük, hogy a virág a lírai én kedvesére is utal.
- ²⁵ 清原深養父 (9–10. század). A *Régi és új dalok gyűjteményének* egyik kiemelkedő költője, tizenhét vakája került bele az antológiába.
- ²⁶ Ebben a vakában a „hiruma” (hiruma (昼間), nappal; hiru ma (干る間), apály), a „mirume” (mirume (海松布), egy algaféle; miru me (見る目), ’találkozás’, ’lehetőség a találkozáshoz’) és a „joru” (寄る, ’tér vhoval’, itt: ’úszik’; 夜, ’este’) szavak azonos alakúságával (engo és kakekotoba) fejez ki a költő egy tengeri tájképet, illetve a közvéleménytől tartva kedvesével nyíltan találkozni nem tudó szerelmes érzését. A fordításban allegorikusan igyekeztünk visszaadni a retorikai eszközöket.
- ²⁷ Iszonokami (石上) a mai Nara megye Tenri nevű városában található. Az azt követő Régi Hely (Furu, 布留) névhez kapcsolódik, amely Iszonokami környékének megnevezése volt. A Furu név azonos alakú a ’rég’ melléknév (furusi, 古し) tövével, illetve (’az idő’ telik’ jelentésű ige (fu, 経) egyik alakjával. Az első két egység továbbá bevezető (dzsokotoba), amely az eredeti szövegben azonos hangzással kapcsolódik a vers további részéhez, ugyanakkor Régi Hely (Furu) említése érzékelteti az eltelt idő hosszúságát, amely alatt a lírai én nem találkozott a lánnyal, akit meglátott és megszeretett. A fordításban anafóris sorkezdettel kompenzáltuk a hangismétlést. Ez a vers a lírai én számára kedves hölgy látásának hatására fokozódó szerelmét fejezi ki (a Heian-korban az arisztokrata nők nem mutatkoztak nyilvánosan, ezért a férfiak igen ritkán és akkor is leginkább csak titokban láthatták őket).
- ²⁸ Az első egységben szereplő „Szigetek sora” (sikisima ja, 敷島) a Jamato (a mai Nara megye területe, de jelen vershez hasonlóan Japán megnevezése is) szóhoz kapcsolódó párnászó (makurakotoba). Az első három egység bevezető (dzsokotoba), amely egy azonos hangsor ismétlésével kapcsolódik a vers második feléhez.
- ²⁹ 吉野川. A mai Nara és Vakajama megyéken keresztül folyó, majd a Vakajama-öbölbe ömlő folyó. Sebes folyása következében a Heian-kori vaka-költészetben a felfokozott, heves szerelem érzésének asszociációja kapcsolódott hozzá. Ebben a versben az első három sor – ahogyan az előző vakában – bevezető (dzsokotoba), amely hasonló hangzású szóval kapcsolódik a vers második feléhez. Ezt szóismétléssel igyekeztünk visszaadni a fordításban.
- ³⁰ Ono no Komacsi nővéreként (Komacsi ga ane, 小町姉) megnevezett hölgy, a *Régi és új dalok gyűjteményében* ez az egy vakája szerepel.
- ³¹ Az eredeti versben a költőnő több többértelmű kifejezés (kakekotoba és engo) segítségével ír le egy tájképet a tavasz eleji mezőn égő száraz füvekkel (szokás volt ilyenkor a mező felégetése), illetve fejezi ki saját lelkiállapotát: fájalmát, amiért kedvese elhagyta. A második sorban az ’elszáradt’ és az ’elhagyott’ jelentésű „karejuku” (枯れゆく; 離れゆく), valamint a költőnő családnéve, Ono (小野) található, utóbbi köznévként mezőt jelent. A negyedik sorban a ’gondolat’, ’ézés’ jelentésű „omo(h)” (思ひ) szó foglalja magában a ’tűz’ jelentésű „hi” (火) szót.
- ³² Ono no Komacsi.
- ³³ A vaka többértelmű kifejezések (kakekotoba) sorával festi le az őszi szél által tönkretett rizskalászatokat, illetve a kedvese által elhagyott lírai én fájalmát. Az ’őszi szél’ jelentésű „akikaze” (秋風) magában foglalja a ’megun’ jelentésű szó egyik alakját (aki-, 鮑き), a második egység „tanomi” hangsora pedig a ’rizsföld termése’ (ta no mi, 田の実) és a ’bizalom’ (tanomi, 頼み) jelentésű szavakat foglalja magába.

³⁴ Nő-hegy (Imojama, 妹山) és Férfi-hegy (Szejama, 背山) – a kettőt együtt Imoszejama-ként (妹背山) szokták emlegetni – nevű, a Josino-folyó (ld. a 29. jegyzetben) két partján egymással szemben lévő két hegy két helyen is van. Itt feltehetően a mai Nara megyében, a folyó Josino-hegységekhez közeli, sebes folyású szakaszánál található hegyekről van szó. A beszélő nevek segítségével a versben megjelenített tájkép a férfi-nő viszony változékony, sokszor viharos voltát sugallja.

36 Jelen vaka a szerelmes versek utolsó darabja az antológiában, amely mintegy összegzi a különböző szerelmi érzéseket felsorakoztató szerelmes költemények öt kötetét, rámutatva a szerelmi kapcsolatok, illetve a házasság érzelmi viharokkal teli mivoltára. A negyedik egységben továbbá a Josino-folyó bevezetőként (dzsokotoba) azonos hangzással kapcsolódik az ötödik egységhez.

³⁵ Fukakusza no mikado (深草帝). Ninmei császár (仁明天皇, 810–850 (uralk. 833–850)). Síremléke a Kiotó város délkeleti részén található Fukakusza nevű helyen van, ezért hívták így. A vers első egysége Fukakusztát (jelentése szó szerint: mély fű) idézi, a leáldozott Nap az elhunyt császárt szimbolizálja.

³⁶ Arivara no Narihira.

³⁷ A japán nyelvben a holdat és a hónapot ugyanazzal a szóval (cuki, 月) jelölik, az eredeti szövegben tehát a vers második felében a hónapok egymásra halmozódásáról (múlásáról) van szó. A fordításban a hold sokszori körbejárásával érzékeltettük az idő múlását. A hold nézése továbbá több forrás szerint is balszerencsés: szerepel például az első japán nyelvű regényben, a 9–10. század fordulójára körül keletkezett *Bambuszgyűjtő öregember történetében* (*Taketori monogatari*, 竹取物語). A hold nézése és az öregség közötti összefüggésre pedig a Japánban is rendkívül népszerű Tang-kori kínai költő, Po Csü-ji (白居易, 772–846) egyik versében találunk utalást.

³⁸ Ez a vaka többértelmű kifejezéseken (kakekotoba, engo) keresztül fejez ki egy tájképet a bambusz ágai között éneklő poszátával, illetve a költő érzéseit: a hosszú évek során tapasztalt rosszindulatú pletykák és egyéb kellemetlenségek miatti nyugtalanságot és rezignáltságot. Az első egységben a „jo” szó jelent világot vagy életet (世), illetve a bambuszhoz kapcsolódva az annak törzsén lévő büttyök közötti szelvényt (節). A második egység „koto no ha” (言の葉, ‘szó’) kifejezésében megtalálható a falevél (ha, 葉) szó, a negyedik sor „fusi” (節) szava pedig okot és – szintén a bambuszhoz kapcsolódva – büttyköt jelent. Az itt szereplő bambusz továbbá az ún. kínai bambusz (kuretaka, 吳竹), amelynek sajátossága, hogy sok ága és levele van. A poszátja (uguiszu, 鶯) a japán berkipozáta (Horornis diphone), amely a tavasz hírnöke a japán költészetben. Jelen versben (noha a forrásul szolgáló, 13. századi másolaton alapuló szövegben kandzsival szerepel) magában foglalja az azonos alakú „uku hizu” (憂く干す, ‘kesergék, ezért nem szárad (a ruhám a könnytől)’) kifejezést.

³⁹ 伊勢 (9–10. század). A *Régi és új dalok gyűjteményének* Ono no Komacsi mellett legjelentősebb költője. Uda császár felesége, Fudzsvira no Onsi (藤原温子) mellett szolgált udvarhölgyként, egy időben Uda császár szeretője. Egyes vélemények szerint itt feltehetően Daigo császár kérte fel Iszét, hogy küldjön vakákat, amelyek aztán versanyagként szolgáltak a *Régi és új dalok gyűjteményének* szerkesztéséhez.

⁴⁰ Az első egységben a hegyi patak bevezető (dzsokotoba), hangja egyúttal az Udvarból érkező híreket jelenti. A patakhoz kapcsolódik (engo) továbbá a negyedik egységben található, ‘vízi út’ jelentésű „mio” (水脈) amely másképpen tagolva (mi o, 身を) azt jelenti: ‘testemet’ (itt ‘magamat’, ‘éneket’).

⁴¹ Hikaika vagy haikaika (誹諧歌). A komoly témájú és magas esztétikai minőséget képviselő vakákkal szemben a kevésbé kifinomult kifejezéseket használó könnyed hangvételű, a humoros, máskor satirikus vagy gúnyos hangvételű vakák megnevezése. A vegyes formájú dalok kötetében ezen kívül hosszúverseket (csóka, 長歌) és ún. szedókákat (旋頭歌, szótagekplete: 5-7-7-5-7-7) találunk, a satirikus dalok azonban a többi kötet verseihez hasonlóan tanka formájúak.

⁴² Ki no menoto (紀乳母), eredeti nevén Ki no Zensi (紀全子). Józei császár (陽成天皇, uralk. 876–884) dajkája, ezzel együtt két vakája található a *Régi és új dalok gyűjteményében*.

⁴³ A *Taira no Szadafumi regénye* (*Heicsü monogatari*, 平中物語) című, Taira no Szadafumi (平貞文, ?–923) nevű költő élete által ihletett verses regény tizennegyedik fejezete szerint Zensi a főhős, Szadafumi szerelmét utasítja vissza ezzel a csípős megjegyzéssel. A Fudzsi-hegyben – lévén, hogy

a 9. század körül aktív vulkán volt – tűz égett, ami nem volt látható, csupán a füstje. Ennek megfelelően a Fudzsi a szerelmes versekben a titkolt, máskor a visszafojtott szerelem érzésének szimbóluma volt, és dalpárnaként ez az asszociáció kapcsolódott hozzá. Gyakran – ahogyan ebben a vakában is – az ‘érzés’, ‘vágy’ vagy ‘gondolat’ jelentésű „omo(h)i” (思ひ) magában foglalja a tűz (hi, 火) szót. Ebben a versben azonban a költőnő a férfi nem eléggé erős szerelmére utal gúnyosan a Fudzsi füstjével, ezért is szerepelhet a satirikus dalok között, és nem a szerelmes dalok öt kötetének valamelyikében.

Ebben a válogatásban néhány verset mutatunk be a klasszikus japán költészet egyik első vaka-antológiájából, a *Régi és új dalok gyűjteményéből* (*Kokin vakasú*, 古今和歌集), amely rendkívül nagy hatást gyakorolta japán irodalomra

38 Fittler Áron

A RÉGI ÉS ÚJ DALOK GYŰJTEMÉNYE, A JAPÁN SZÉPSÉG ANTOLÓGIÁJA

és a kultúra minden területére. Előtte azonban tekintsük át a vaka-költészet és az antológia főbb sajátosságait!

A klasszikus japán vaka-költészet kezdetei

A japán költészet feltehetően a rituális, szájhagyomány útján terjedő dalokból eredeztethető. Emellett már a vaka-költészet kezdetétől fogva megvolt annak társas, közösségi jellege, illetve a mindennapi kommunikációban betöltött fontos szerepe, amely a *Régi és új dalok gyűjteményének* keletkezési korában, a Heian-korban¹ is jellemző volt.

A japán irodalom kezdetei a 8. század előttre nyúlnak vissza, írott irodalomról azonban a 8. századtól beszélhetünk. Ekkor keletkezett a *Tízezer levél gyűjteménye* (*Man'jósú*, 万葉集 vagy 萬葉集), a japán nyelvű költészet első versantológiája, amelynek húsz kötetében több, mint 4500 vaka (和歌) költemény található ismert és ismeretlen szerzőktől. A vaka szó szerint japán dalt jelent, amely a japán nyelvű költeményeket jelöli, megkülönböztetendő a klasszikus japán irodalomban szintén jelen lévő kínai nyelvű költészettől (kansi, 漢詩). A *Tízezer levél gyűjteményén* kívül számos költemény található a 8. században keletkezett két történeti és eredetmonda jellegű dokumentumban, a *Régi dolgok feljegyzéseiben* (*Kodzsiki*, 古事記) és a *Japán krónikában* (*Nihon soki*, 日本書紀), előbbi tartalmazza az első kötött formájú költeményt.

A *Tízezer levél gyűjteményében* megjelennek a vaka-költészet jellegzetes versformái, így a tanka (短歌), magyarul rövid dal, amely a vaka-költészet virágkorának számító 10–14. században a legnépszerűbb versforma, ezért maga a vaka megnevezés többnyire a tankát jelöli. A tanka harmincegy szótagból (a japán nyelvben harmincegy morából) épül fel, öt egységre elosztva, a szótagok (morák) eloszlása: 5-7-5-7-7.

A Heian-kori vaka-költészet és a *Régi és új dalok gyűjteményének* keletkezése

Amíg a Nara-korban keletkezett *Tízezer levél gyűjteményében* a társadalom igen széles régetei képviseltették magukat, addig az azt követő Heian-kor vaka-költészete (és a kultúra többi területe) az udvari arisztokrácia köreire korlátozódott. A vaka elengedhetetlen kelléke volt a mindennapi kommunikációnak, hiszen a kor arisztokrata férfiúi vakában vallottak szerelmet, a hölgyek pedig ugyancsak vakával válaszoltak. A rokonok, barátok, munkatársak, úrnő és udvarhölgye mind ilyen költeményeken keresztül tartották egymással a kapcsolatot, fejezték ki egymásnak érzéseiket. Ezt gyakran előszóban adták elő a címzettnek, de előfordult, hogy levél formájában vagy ahhoz csatolva küldték el. A mindennapi kommunikáció során költött vakákat ke no utának (藪の歌) nevezték. Létezett ugyanakkor a nyilvános (vagy ünnepi) költészet (hare no uta, 晴の歌) is, azaz a költészet tisztán művészetként való művelése költői versenyek és más rendezvények alkalmával.

A Heian-kor elején azonban, egészen a 9. század második feléig az udvari nyilvános költészet területén nem születtek japán nyelvű versek, sokkal inkább összpontosítottak a kínai nyelvű költészetre (kanshi, 漢詩) és kínai nyelvű prózára (kanbun, 漢文). Az udvari arisztokraták hivatali előmenetelének is feltétele volt a kiváló kínai költemények és prózai művek alkotása. A Heian-kortól kezdve az irodalom fővédnöke és központi alakja a császár volt. A 9. században az uralkodó rendeletére kínai versekből álló antológiákat állítottak össze (csokuszen kansisú, 勅撰漢詩集), a magas irodalom tehát egyet jelentett a kínai költészettel. A vaka-költészet, azaz a japán nyelvű költészet csak a mindennapi érintkezés, vagyis a magánélet szintjén volt jelen.

A 9. század második felétől azonban a vaka-költészet is visszatért az irodalommal kapcsolatos udvari rendezvények színterére. A nyilvános vaka-költészet művelésének leggyakoribb formái a mindenkor császári és császárnéi udvarban és (főként a főrangú) arisztokraták rezidenciáin rendezett költői versenyek (utaavasze, 歌合) és a császári palota lakosztályait díszítő festett paravánok képeihez költött paravándalok (bjóbuuta, 屏風歌) voltak. A költői versenyeken a verselőket két csoportra osztották, e két csoport tagjai pedig párban mérték össze költői tudásukat: megadott témában komponáltak egy-egy vakát, majd egy szakavatott költő eldöntötte, melyik vers a győztes az adott forduló két költeménye közül. A paravándalokat többnyire a császári udvar valamely tagjának felkérésére költötték az adott kor legelismertebb költői. Ezek a versek a paravánra festett tájkép vagy életkép alapján születtek, és kalligrafikus szépírással írták rá egy szintén díszes, színes papírra

(sikisi, 色紙), majd azt ragasztották a paravánra. A japán nyelvű költészet egyik első pártfogója Uda császár (宇多天皇, uralk. 887–897) volt, akinek udvarában több költői versenyt is rendeztek.

Amint említettük, a 9. században császári rendeletre csak kínai nyelvű versantológiák születtek. A császári rendeletre összeállított versantológiák pedig különösen fontosak az irodalomban, ezek jelentik ugyanis a japán költészet kánonját. A kínai versantológiák után elsőként Uda császár fia, Daigo császár (醍醐天皇, uralk. 897–930) parancsára állítottak össze vaka-antológiát, ez volt a *Régi és új dalok gyűjteménye*. Ez az antológia több szempontból is korszakalkotó. Egyrészt ez az első császári rendeletre összeállított vaka-antológia (csokuszen vakasú, 勅撰和歌集), vagyis Daigo császár elsőként emelte a vaka-költészetet a magas irodalom, a kánon szintjére. Másrészt elmondhatjuk, hogy ez az antológia az egyik alapja a későbbi vaka-költészet kifejezésrendszerének, témáinak és motívumainak. Ezzel az antológiával együtt a 15. századig összesen huszonegy császári antológia született, reprezentálva a vaka-költészet éppen aktuális szépségeszményét és stílusát.

A vaka-költészet mibenléte és a *Régi és új dalok gyűjteménye*nek felépítése

A *Régi és új dalok gyűjteménye* – előszavának tanúsága szerint – 905-ben készült el, szerkesztői ekkor mutatták be Daigo császárnak. A négy szerkesztő, Ki no Curajuki (紀貫之, 872 körül–945), Ki no Tomonori (紀友則, ?–905 körül), Ósikócsi no Micune (凡河内躬恒, 9–10. század) és Mibu no Tadamine (壬生忠岑, 9–10. század) a kor vaka-költészetének legkiválóbb alkotói közé tartoznak.

Ki no Tomonori halála után unokaöccse, Curajuki került a szerkesztési munkálatok középpontjába, ő írta a japán nyelvű előszót (kanadzso, 仮名序)², amely egyben az egyik első japán poétikai munka. Ebben ír a vaka-költészet mibenlétéről és áttekinti a japán nyelvű költészet addigi történetét, amelyben többek között felsorolja a vaka-költészet fontosabb kifejezési módjait, valamint rövid kritikát mond a 9. század hat kiemelkedő költőjéről, a hat költőóriásról (rokkaszen, 六歌仙). A japán előszó végén pedig leírja az antológia szerkesztésének körülményeit.

A japán nyelvű előszó elején Curajuki ezt mondja a vaka-költészet mibenlétéről: „A japán dal magja az egyén lelke, amelyből számtalan szólevél sarjadzik. A világon az embereket rengeteg dolog veszi körül, így tehát mindent, amit szívükben éreznek, azon keresztül fejezik ki, amit látnak vagy hallanak. A virágok között éneklő poszáta, vagy a vízben lakó béka énekét hallva pedig feltesszük a kérdést: van-e olyan élőlény, ami ne költene dalokat.

A dal minden erőfeszítés nélkül megmozgat eget és földet, megindítja a láthatatlan szellemeket és isteneket, közel hoz egymáshoz férfit és nőt, és még a vad harcosok szívét is meglágyítja.”

A vaka-költészet lényegével kapcsolatban figyelemre méltó továbbá az előszó következő megállapítása is, amelyet Curajuki a japán 41 költészet kezdeteiről szóló részlet után tesz: „Így született egyre több és sokféle dal, amelyekben kifejezést nyert a virágok csodálata, a madarak irigylése, a megindultság a tavaszi pára által, vagy a harmat keltette szomorúság.”

A japán költészet alapeleme tehát a természeti jelenségek és az azok által kiváltott érzések megéneklése, de a természet az emberi érzések (szerelem, szeretet, honvágy, mulandóság, stb.) kifejezésében is kulcsszerepet játszik. A természeti képek és életképek a japán költészetben nem csupán eszközt vagy háttérrel jelentenek az ember érzéseinek kifejezéséhez, hanem az ember egygé válik a természettel, egyenlő félként tekint az őt körülvevő világra.

A Heian-kori vaka-költészet kifejezésrendszerét, természeti képeit és motívumrendszerét³ – noha egy részét már a *Tízezer levél gyűjteményében* is megtaláljuk – nagyrészt a *Régi és új dalok gyűjteményének* költői szilárdították meg. Ezek az arisztokrácia általános műveltségének alapját képezik, valamint a későbbi korokban is meghatározóak, az antológia hatása tehát óriási. A japán költészet (és egyben a japán kultúra) egyik alapvető kelléke, a négy évszak különböző tájelemeinek megéneklése is itt kapott először önálló teret. Már a *Tízezer levél gyűjteményének* is vannak olyan részei, ahol a négy évszak szerint csoportosították a verseket, a *Régi és új dalok gyűjteményében* azonban ezek már önálló köteteket (fejezeteket) alkotnak. Az antológia húsz kötetből áll, és több, mint 1100 verset tartalmaz a fennmaradt különböző másolatokban a költemények száma eltérő). A húsz kötet címei (témái) a következők: *Tavaszi dalok* (1–2. kötet), *Nyári dalok* (3. kötet), *Őszi dalok* (4–5. kötet), *Téli dalok* (6. kötet), *Gratulációk dalai* (Ga no uta (賀歌), 7. kötet), *Az elválás dalai* (8. kötet), *Utazások dalai* (9. kötet), *Neveket rejtő dalok* (Mono no na (物名), 10. kötet), *Szerelmes dalok* (11–15. kötet), *Bánat dalai* (Aisó no uta (哀傷歌), 16. kötet), *Vegyes témájú dalok* (Zó no uta (雑歌), 17–18. kötet), *Vegyes formájú dalok* (Zattai (雑体), 19. kötet), *Szertartások dalai* (Óutadokoro no ón’uta, 大歌所御歌), *Istenelemek felajánlott dalok* (Kamiaszobi no uta, 神遊びの歌), *Keleti dalok* (Azumauta, 東歌) (20. kötet).

Amint láthatjuk, a négy évszokról és a szerelemről szóló versek találhatóak meg a legnagyobb számban. Az évszakokról szóló versek sorrendje pedig az adott évszak fokozatos változását követi: a sort a tavasz várását és

annak kezdetét megéneklő dalok nyitják⁴, többek között a tavasz első virágával, a szilvavirággal. A tavasz csúcspontja a cseresznyevirágok kinyílása majd lehullása, végül a tavasz végéről szülő és a tavasztól való búcsúzás szomorúságát megéneklő vakákkal zárul a tavaszi versek második kötete.

42 A többi évszak kötetei ugyanígy épülnek fel, mígnem a költemények eljutnak az év végéhez. A szerelmes dalok öt kötetének vakái a legkülönbözőbb szerelmi érzésekről szólnak, a sorrend pedig szintén pontos szerkesztésre vall: a versek ugyanis a szerelem érzésének, illetve a szerelmi kapcsolat kezdeti szakaszaitól haladnak annak vége, a szakítás és a szerelmi érzések elmúlása felé.

Ez a fajta antológia- és kötet szerkesztési gyakorlat több-kevesebb változtatással tovább folytatódik a későbbi császári antológiákban is.

Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a *Régi és új dalok gyűjteményé*-nek versanyaga túlnyomó többségében a nyilvános költészet rendezvényei során komponált vakákból kerül ki, azaz költői versenyeken megadott témára készült versekből és paravándalokból. Ezzel szemben a magánéleti levelezés során született, a költő valós élményeit és érzéseit megéneklő vakákból viszonylag kevés került az antológiába. Az ilyen jellegű vakák nagy száma a második császári antológia, a *Dalok későbbi gyűjteménye* (*Goszen vakasú*, 後撰和歌集) sajátossága. A *Régi és új dalok gyűjteményé*-ben a valódi érzéseknél sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak a nyelvi és retorikai kifejezőeszközök, valamint a természet és a tájak, vagy a különböző érzések oly módon történő megjelenítése, hogy az megfeleljen a kor gondolkodásának és a vaka-költészet éppen megszilárdult motívumrendszerének.

A Régi és új dalok gyűjteményének stílusa és kifejezésrendszere

A *Régi és új dalok gyűjteményé*-ben igen sok ismeretlen és név szerint ismert költő vakája szerepel. Ahogyan az antológia címe is elárulja, – a 10. század elejéhez viszonyítva – régi korok és újabb korok költeményeit gyűjtötték össze. Ennek megfelelően a költők és verseik stílusa, kifejezésrendszere alapján az antológia vakáit három korszakba szokás sorolni.

Ismeretlen költők kora: Nagyjából a 8. századtól a 9. századig terjedő időszakban keletkezett versek, túlnyomó részük ismeretlen költők alkotása. Ezek a vakák képviselik a „rég” dalokat. Stílusuk és kifejezésviláguk sokban hasonlít a *Tízezer levél gyűjteményé*-nek (annak is kései korszakaiban keletkezett) verseiéhez, ugyanakkor találni köztük olyan darabokat is, amelyek az új gondolatvilágot tükrözik.

A hat költőóriás kora: A 9. század hat legnagyobb költője, az ún. hat költőóriás (rokkaszen, 六歌仙) és kortársainak versei tartoznak ide. A hat költőóriás: a híres 10. századi verses regény, az *Iszei történetek* (*Isze*

monogatari, 伊勢物語) főhősének modellje, Arivara no Narihira (在原業平, 825–880), a 9. század és a *Régi és új dalok gyűjteményének* egyik legnagyobb költőnője, Ono no Komacsi (小野小町), Hendzsó főszerzetes (szódzsó Hendzsó, 僧正遍昭, 816–890), Fun'ja no Jaszuhide (文屋康秀), Kiszzen szerzetes (Kiszzen hósi, 喜撰法師) és Ótomo no 43 Kuronusi (大伴黒主). Az ő verseik az antológia japán és kínai előszava szerint az „új” dalokat képviselik. Vakáik kifejezésvilágának legfőbb és újszerű jellemzője a többértelmű kifejezésekre épülő retorika (kakekotoba és engo; ld. a következő szakaszban).

A szerkesztők kora: Az antológia négy szerkesztőjének és kortársaiknak a versei tartoznak ide. Az összes vaka több, mint huszonkét százaléka a négy szerkesztő alkotása, köztük is Ki no Curajukitól szerepel a legtöbb költemény. A harmadik korszak költői az antológia keletkezésének korában éltek, és az akkor legújabb stílust képviselték. Továbbvitték a második korszak költőinek retorikáját, valamint újszerű természetábrázolás figyelhető meg a vakáikban, amely gyakran a képzeten alapuló elgondolásokban és a természet elemeinek megszemélyesítésében érhető tetten (ld. pl. a 157. vagy a 313. verset).

A vaka-költészet főbb retorikai eszközei

Végül fontos röviden bemutatnunk azokat a retorikai eszközöket, amelyeket a kor költői alkalmaztak, a példákról azonban a fordítások magyarázataiban írunk részletesebben.

Párnaszó (makurakotoba, 枕詞): meghatározott szavakhoz kapcsolódó állandó jelzők, amelyek mindig öt szótagosak (a japán eredetiben öt morásak). Ilyen például a 697. vers első egysége (sora): „sikisima ja” (敷島や), amely a Jamato helynév állandó jelzője. A legtöbb párnaszó a *Tízezer levél gyűjteményében* szerepel, de igen sokat használtak a Heian-korban is.

Bevezető (dzsokotoba, 序詞): Természeti kép vagy életkép, amely a versnek a költő érzéseit kifejező részét vezeti be. Funkciója – a párnaszóhoz hasonlóan – az utána következő érzés, lelkiállapot hangsúlyozása, valamint annak háttereként is szolgál. Háromféle módon kapcsolódhat az érzést, lelkiállapotot kifejező részhez: 1.) hasonlattal vagy metaforával, 2.) többértelmű kifejezéssel (kakekotoba, pl. a 495. vers első és második egységében (sorában)), 3.) teljesen vagy részlegesen azonos hangzású szavak ismétlésével (pl. a 469. versben vagy a 495. vers harmadik és negyedik egységében (sorában)).

Többértelmű kifejezések (kakekotoba, 掛詞): Egyszerre két vagy több tartalom kifejezése azonos alakú szavak vagy többféleképpen tagolható

hangsor segítségével. Ilyen retorikára épül pl. a 665. vagy a 822.vaka. Ahogyan a versekből is kiderül, a két tartalom egyike legtöbbször egy természeti képpel vagy életképpel, a másik pedig valamilyen emberi érzéssel, gondolattal vagy cselekvéssel kapcsolatos. Ennek a retorikai eszköznek a fejlődését a japán nyelvben meglévő sok azonos alakú szó és a 9. században Japánban kifejlesztett kana (仮名) szótagírás tette lehetővé, ez ugyanis tisztán szótagjelölő, ez által ugyanazzal az írásjegysorral több jelentést tudtak egyszerre megjeleníteni. (A vakákban – különösen a 10. században – fogalomjelölő kandzsikat nemigen használtak, nagyrészt kana szótagírással jegyezték le azokat.)

Kapcsolódó szavak (engo, 縁語): A költő egy versen belül olyan szavakat használ, amelyek valamilyen módon összefüggnek egymással, ez által pedig a felszíni, elsődleges tartalom mellett létrehoznak egy másik tartalomslíkot. Ez gyakran azonos alakú szavakkal vagy hangsorokkal történő többértelmű kifejezések (kakekotoba) formájában jelenik meg, és gyakran az egyik oldal emberi érzéssel vagy cselekvéssel, a másik oldal pedig természeti képpel vagy életképpel kapcsolatos. Engó-kat láthatunk például a 2. vagy a 665. versben. A többértelmű kifejezésekhez hasonlóan ez is a 9. században teljeseedik ki, és kitágítja a harmincegy szótagos (morás) kötött formában való kifejezés lehetőségét.

Dalpárna (utamakura, 歌枕): Híres helyek, amelyekhez valamilyen meghatározott asszociáció kötődik, és ezekkel együtt szerepel a költészetben. Ez az asszociáció lehet egyszerűen egy tájkép, amely a köztudatban él az adott dalpárnával kapcsolatban, de gyakran kapcsolatban áll a hely nevének jelentésével, hangalakjával, mint például a Jamato tartományban található Furu (布留), amelynek neve azonos alakú a „régí” jelentésű szóval, ezáltal az ősi, illetve elvadult hely asszociációja kapcsolódott hozzá (ld. a 679. verset). Kialakulhat ezen kívül a hely sajátossága mentén is, erre példa a Fudzsi-hegy, amely a Heian-korban aktív vulkán lévén füstölgött, ez által pedig a titkolt, vagy a visszafojtott szerelem érzésének asszociációja kapcsolódott hozzá.

¹ A japán történelem és irodalomtörténet 794 és 1192 (más meghatározások szerint 1185) közötti korszaka, a japán nyelvű irodalom egyik fénykora.

² Császári versantológiákhoz és más nyilvános költészeti szintéren komponált költeményekhez többnyire kínaiul szokták írni az előszót. *ARégi és új dalok gyűjteményének* is van kínai előszava (manadzo, 真名序), amelynek tartalma nagyjából megegyezik a japán nyelvűével.

³ Ezek konkrét példáit ld. a következő két szakaszban és a versfordításokban.

⁴ Ebben a korban (és egészen a 19. század második feléig) a holdnaptár szerint tartották számon az évszakokat. A holdnaptár hónapjai a Gergely-naptárhoz viszonyítva nagyjából egy-másfél hónappal későbbi időpontot jelölnek, így az újév a Gergely-naptár szerinti február elejére vagy közepére esik, vagyis egybeesik a tavasz kezdetével.